

здобувачка кафедри міжнародного права
Національного університету «Юридична
академія України імені Ярослава Мудрого»

ПРАВО НА ХАРЧУВАННЯ У СУЧАСНОМУ МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Стаття досліджує правовий зміст права на харчування, а також проблему боротьби з голодом та недоїданням як фактори, що впливають на забезпечення прав людини і її гідного існування. Проаналізовані основні види голоду та недоїдання, а також суміжні проблеми, пов'язані з порушенням права на харчування.

Ключові слова: право на харчування, право на адекватне харчування, голод, недоїдання, права людини.

Статья исследует правовое содержание права на питание, а также проблему борьбы с голодом и недоеданием как факторы, влияющие на обеспечение прав человека и его достойного существования. Проанализированы основные виды голода и недоедания, а также пограничные проблемы, связанные с нарушением права на питание.

Ключевые слова: право на питание, право на адекватное питание, голод, недоедание, права человека.

The article researches the legal contents of the right to food, as well as problem of the fight with hunger and malnutrition as factor influencing on ensuring of the human rights and his worthy existence. The main types of the hunger and malnutrition's were analysed, as well the frontier problems are connected with infringement of the right to food.

Key words: right to food, the right to adequate food, hunger, malnutrition, human right.

Після Другої світової війни відбулося формування нового світу, створення якого виявилось можливим через розуміння глибини катастроф, що поглинули людство у першій половині ХХ ст. Будова світового порядку супроводжувалася якісно іншим, прогресивнішим правовим полем, у тому числі й у галузі прав людини, що перейшли з теоретично-правової у практичну площину.

Метою статті є дослідження права людини на харчування як невід'ємного, природного права, від повної реалізації якого залежить дотримання інших прав та свобод людини і громадянина [1, с. 3]. Проблема вивчалася у роботах М. Відар, К. Мехлем, Ж. Зиглера, К. Магон, С.-А. Вей, О. де Шуттера, Л. Сівітелло, але у вітчизняній науці залишається недостатньо дослідженою.

Загальний зміст права на харчування полягає у придатності продуктів харчування у кількості та якості, необхідних

для задоволення дієтичних потреб людини, за відсутності небезпечних складових і придатних у межах певної культури, а також у стабільній доступності до таких продуктів, якщо це не пов'язано з порушенням інших прав людини [2, с. 8]. Право на харчування у межах міжнародного права представляє собою право на засоби виробництва або придбання продуктів достатньої кількості та якості, вільної від небезпечних речовин, та культурно придатних [3, с. 2–3].

У вітчизняній літературі право на харчування зазвичай перекладається як «право на достатнє харчування», тоді як англійський варіант використовує поняття «the right to adequate food». В іноземних джерелах право на харчування ґрунтується на поняттях адекватності, придатності, якості, прийнятності та доступності. Деякі науковці поняття адекватності вважають наближеним до безпеки продуктів харчування [4, с. 8]. На-

© Прохазка Г. А., 2012

томість право на харчування і безпека харчування є різними за змістом, хоча і мають схожі ознаки [5, с. 631–648]. За словником, слово «адекватный» перекладається як «адекватний, відповідний, тотожний, рівнозначний», а слово «достаточный» як «достатний, заможний, у належній кількості» [6, с. 6, 233]. Англійський переклад слова «адекватный» крім «соответствующий» передбачає і «достаточный» [7, с. 112], але якщо посилатися на першоджерела, то слово «адекватный» походить від лат. слова «adaequatus» – «прирівняний, рівний, відповідний, правильний, точний». У теорії пізнання термін слугує для позначення правильного відтворення в уявах, поняттях, судженнях об'єктивних зв'язків і відносин дійсності. У цьому розумінні істина визначається як адекватність мислення буттю [8, с. 13]. Синонімічно слову «адекватный» підходить: «соответствующий, равноценный», а також як синонім: «должный, соответствующий» – «надлежащий» [9, с. 16; 109].

З латинської «адекватный» також може перекладатися як «эквивалентный» [10, с. 14].

Виходячи з цього, якщо використувати розуміння права на харчування як тільки достатнього, то воно, скоріше за все, не здатне буде повністю охопити такі компоненти, як культурні уподобання людини, її релігійні погляди, проблеми гендерної нерівності, прав меншин, дітей у доступі до продуктів харчування. З іншого боку, під поняття достатності харчування не підпадають проблеми надмірного харчування або достатнього за своєю кількістю харчування, але невідповідного за своєю якістю і складом.

Спеціальний доповідач з прав людини на харчування О. де Шуттер поняття цього права трактує ще ширше, оскільки поряд з регулярним, постійним та вільним доступом до продуктів, що відповідають культурним традиціям та гарантують фізичний, духовний розвиток і звільняють від страху голоду, включає

можливість отримувати матеріальну допомогу від держави, коли людина не може забезпечити себе самостійно, можливість доступу до продуктів харчування та ресурсів і засобів, які забезпечать виготовлення або доступ до цих продуктів [11]. Інші дослідники, зокрема Ж. Зиглер, К. Голей, К. Магон, С. А. Вей, наводять визначення права на харчування як право мати регулярний, постійний та необмежений доступ безпосередньо або через фінансові придбання, кількісно та якісно, адекватно і достатньо продуктів, відповідних культурним традиціям населення, до якого належить споживач, та які гарантують забезпечення фізичного та духовного, індивідуального та колективного, гідного життя, вільного від страху. Зазначене право включає можливість людей споживати не тільки продукти, але і безпечну воду [12, с. 15]. Вода не визнається у міжнародному праві самостійним правом людини, проте має важливе значення для приготування продуктів харчування, зокрема повинна відповідати критеріям безпеки, достатності, доступності та підтримувати гідне існування людини. У світі на сьогодні від браку доступу до покращених джерел води страждають 884 млн осіб, від доступу до покращених санітарних систем – 1,2 млрд осіб [13, с. 2–4].

Право на харчування включає практичну ідею, що в усіх людей повинен бути гідний рівень життя, достатній для того, щоб мати продукти харчування та воду у мирний час та під час війни. Воно повинно надаватися кожній людині без визначення її окремого соціального статусу, раси, статі, релігійних, політичних переконань та поглядів, у цьому проявляється його універсальність. Ураховуючи вищевикладене, можемо проаналізувати право на харчування через його необхідні компоненти. Основною метою встановлення права на харчування є позбавлення особи голоду і страху за своє життя через залежність від нього. Розуміння свободи від голоду має своїми коренями

визначення загальної свободи, закладеної Декларацією прав людини і громадянина, як можливість вчиняти те, що не зашкоджує правам інших [14, с. 21–22]. Свобода людини від голоду полягає в гарантованому, повсякчасному доступі до продуктів харчування, які людина має право отримувати законними засобами без порушення прав інших.

Потрібно зазначити, що в літературі не існує однозначних підходів до розуміння голоду, майже кожна наука пропонує свої підходи у з'ясуванні його змісту. Зокрема, голод ми можемо визначити як особливий біологічний стан людини, викликаний гострою або хронічною (недоїдання) нестачею продуктів харчування, що позбавляє особу можливості підтримувати своє природне існування та унеможливорює чи обмежує повну реалізацію належних їй загальних прав та свобод згідно з нормами міжнародного права. Він може розглядатися у двох вимірах: такий, що застосовується для визначення відчуттів, що супроводжують особливу реакцію організму людини; та у площині соціальної, коли пов'язаний із масовими явищами, викликаними недостатністю продуктів харчування у великих групах населення [15, с. 602]. Через це голод є: а) природною реакцією організму на певні подразники; б) соціальним явищем.

Порушення права людини на харчування проявляється у вигляді голоду або через недоїдання, яке поступово починає отримувати своє самостійне визнання міжнародною спільнотою. Стан голоду має дві форми: абсолютну або відносну. Абсолютний голод – це повна відсутність придатних до споживання продуктів, відносний голод – це нестабільне забезпечення продуктами харчування. Тобто поняття голоду, як правило, пов'язане з відсутністю доступу до продуктів харчування.

Недоїдання також містить у своєму змісті нестабільне забезпечення продуктами харчування, проте воно є дещо ширшим, ніж розуміння відносного голоду. На відміну від голоду, недоїдання характеризується своїм тривалим, ла-

тентним, іноді прихованим характером. Прихованість недоїдання може проявлятися у дефіциті вітамінів, інших корисних складових продуктів, коли людина роками недоотримує необхідні для нормального існування компоненти. Особа може мати достатньо продуктів, але вони будуть недостатньо для неї корисні, навіть за повного заспокоєння відчуття голоду. Різновидом недоїдання виступають проблеми забезпечення населення такими важливими компонентами у продуктах харчування, як вітаміни, йод, мікроелементи, залізо, через це деякі науковці називають його прихованим голодом. Воно викликає затримку розвитку організму, недоумство, уроджені патології, проте боротьба з цим явищем є недостатньою, зокрема, на пострадянському просторі обмежилася прийняттям регіональної Алматинської декларації 2001 р. [16, с. 1–4; 52].

З іншого боку, недоїдання є складовою частиною голоду, його первинним проявом.

Продукти харчування повинні бути достатніми за своїм кількісно-якісним складом. Кількісний склад – це достатність продуктів харчування за нормовидовими та ваговими показниками на одну людину щодобово. Якісний склад передбачає відповідність продуктів харчування обсягу необхідних для виживання людини корисних речовин і вітамінів у споживаних продуктах. Споживання непридатних, обмежено придатних продуктів спричиняє дисбаланс у харчуванні людини, підточує її духовні та фізичні сили, є причиною багатьох хвороб і, як наслідок, смерті. Різновидом невідповідності якісному складу продуктів харчування є застосування у виробництві штучних компонентів, біологічних добавок, а також неконтрольоване поширення генно-модифікованої продукції.

Станом на 2010 р. кількість недоїдаючого, у даному випадку голодуючого, населення складала за регіонами: розвинуті країни – 19 млн осіб, Близький Схід та Північна Африка – 37 млн, Латинська Америка та Карибський басейн – 53 млн,

країни Африки до півдня від Сахари – 239 млн, Азіатсько-Тихоокеанський регіон – 578 млн осіб. Разом – 925 млн осіб [17, с. 11]. Останнім часом в усьому світі недоїдають 178 млн дітей, що є третьою причиною всіх випадків дитячої смертності. Фахівці зазначають, що термін «недоїдання» може бути віднесеним до будь-якого типу зміни харчового статусу і включати харчові дефіцити, надлишкову вагу та використання невідповідних дієт [18, с. 4354]. Дотримання права на харчування безпосередньо пов'язане з проблемою понаднормової ваги. За даними ВООЗ, у світі з 1980 р. кількість осіб, що страждають на цю недугу, подвоїлася. У 2008 р. ця цифра склала 1,5 млрд дорослих людей у віці від 20 років, з яких більше 200 млн чоловіків та майже 300 млн жінок. У 2010 р. майже 43 млн дітей у віці до 5 років мали проблеми з вагою. Якщо раніше понаднормова вага була властива для країн з високим рівнем доходів, то на даний час переважає в країнах із середнім та низьким рівнем доходів, особливо у містах, через недостатнє або неякісне харчування. У країнах, що розвиваються, від неї страждають 35 млн дітей, а у розвинутих країнах – 8 млн дітей. Понаднормова вага провокує розвиток серцево-судинних захворювань, діабету, захворювань суглобів та деяких видів онкології [19].

Якість харчування також просліджується у проблемі отримання людиною продуктів, які вона звикла споживати, перебуваючи у певній соціальній групі. У зв'язку з цим П. Сорокін зазначав, що припинення отримання або обмеження у вільному виборі продуктів, до яких людина звикла через належність до певної верстви населення, є порушенням якісного показника необхідних для людини продуктів. Тобто значення мають зміна режиму харчування, видів продуктів харчуван-

ня, які споживає людина, що звикла до певного виду продуктів, навіть за умови їх достатності та дотримання якісно-кількісних показників [20, с. 14–15].

Потрібно враховувати, що такі соціальні групи можуть формуватися за належністю до окремих верств населення (бідних або заможних), до груп населення за статтю, віком, занятістю, релігійними поглядами. Людина отримує достатні за своєю кількістю та придатні за своєю якістю продукти, але неможливі до споживання за релігійними переконаннями або через особливі уподобання мешканців окремої групи, регіону. Навіть пропозиція спожити такі продукти може бути розцінена як образа релігійних або культурних почуттів. Відповідно постачання таких продуктів також потрібно розцінювати як порушення права людини на харчування. З цього приводу культурологи зазначають, що смакові уподобання мають спадковий характер, який закладається генетично. Населення окремого регіону запрограмоване на споживання продуктів харчування певного виду, яке споживали попередні покоління, настільки, що може негативно реагувати на незнайомі продукти харчування алергічними станами [21, с. 14–16].

Підсумовуючи вищевикладене, можемо зазначити, що право на харчування є складним багатоаспектним питанням, дослідження якого представляє актуальну проблему міжнародного права. Право на харчування є універсальним правом людини бути вільною від голоду та отримувати згідно зі своїми уподобаннями харчування, що буде необхідне для повного підтримання її фізичних і розумових сил. Порушення права на харчування завжди негативно позначається на дотриманні прав і свобод людини, оскільки у сучасному світі є показником політично-правового та економічного благополуччя нації.

Література

1. A primer to the right to adequate food. The concept of the right to adequate food / German ministry of food, agriculture and Consumer protection. – German : FAO, 2007. – 19 p.

2. Vidar M. The Right to Food in International Law / M. Vidar // Hosted by the Socio-Economic Rights Project of the Community Law Centre. – South Africa : Centre University of the Western Cape, 2003. – P. 8.
3. The right to adequate food / Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. – Geneva : United Nations, 2010.
4. Danwood Mzikenge Chirwa Child poverty and children's rights of access to food and basic nutrition in South Africa. A contextual, jurisprudential and policy analysis / Danwood Mzikenge Chirwa. – South Africa : University of the Western Cape, 2009. – 46 p.
5. Mechlem K. Food Security and the Right to Food in the Discourse of the United Nations / K. Mechlem // European Law Journal. – USA : Blackwell Publishing Ltd, 2004. – Vol. 10. – № 5. – PP. 631–648.
6. Російсько-український словник / під ред. В. В. Жайворонка. – К. : Абрис, 2003. – 1424 с.
7. Литвинов П. П. Англо-русский и русско-английский синонимический словарь с тематической классификацией / П. П. Литвинов. – М. : Яхонт-А, 2002. – 384 с.
8. Философский энциклопедический словарь / под ред. Л. Ф. Ильичева, П. Н. Федосеева, С. М. Ковалева, В. Г. Панова. – М. : Сов. энцикл., 1983. – 840 с.
9. Александрова З. Е. Словарь синонимов русского языка / З. Е. Александрова. – М. : Рус. яз., 2001. – 568 с.
10. Философский словарь / под ред. И. Т. Фроловой. – М. : Республика, 2001. – 719 с.
11. Special rapporteur on the right to food. Mission to Canada: joint civil society submission [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.srfood.org/index.php/en/right-to-food>.
12. Ziegler J. The Fight for the Right to Food. Lessons Learned / J. Ziegler, C. Mahon, S-A. Way. – Geneva : The graduate institute, 2011. – 440 p.
13. The right to water / Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. – Geneva : United Nations, 2010. – № 35. – 78 p.
14. Эллинек Г. Декларация прав человека и гражданина / Г. Эллинек ; ред. А. Э. Вормса. – М. : Тип. И. Д. Сытина, 1906. – 86 с.
15. Большая медицинская энциклопедия / под ред. Н. А. Семашко. – М. : АО «Советская Энциклопедия», 1929. – Т. 7. – 838 с.
16. Ликвидация скрытого голода. Борьба с микронутриентной недостаточностью в Центральной Азии // АБР. Питание и развитие. – Филиппины : АБР, 2010. – № 8. – С. 1–4; 52.
17. Положение дел в связи с отсутствием продовольственной безопасности в мире. Решение проблемы отсутствия продовольственной безопасности в условиях затяжных кризисов / Продовольств. и сельскохозяйств. организация. – Рим : ФАО, 2010. – 72 с.
18. Prieto M. B. Cid malnutrition in the critically ill child: The importance of enteral nutrition / M. B. Prieto, J. L. Herce // Int. J. Environ. Res. Public Health, 2011. – Vol. 8. – P. 4354.
19. Obesity and overweight. WHO. – 2011. – N° 311 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs311/en/index.html>.
20. Сорокин П. А. Голод как фактор. Влияние голода на поведение людей, социальную организацию и общественную жизнь / П. А. Сорокин. – М. : Академия, 2003. – 684 с.
21. Civitello L. Cuisine and culture: a history of food and people / L. Civitello. – New Jersey : Published by John Wiley and Sons, 2008. – 410 p.